

OCENE – POROČILA

NOVI POGLEDI NA MLADINSKO KNJIŽEVNOST

Roger D. Sell, ured.: *Children's Literature as Communication*. Amsterdam in Philadelphia, John Benjamins Publishing Company, 2002, 352 strani.

Zbirka razprav *Children's Literature as Communication*, ki jo je uredil Roger Sell, prinaša študije štirinajstih sodelavcev raziskovalnega projekta in posebnega doktorskega programa ChilPA. ChilPA je kratica za Children's Literature, Pure and Applied, se pravi raziskovanje književnosti za otroke s čistega teoretskega in uporabnega stališča z osrednjim zanimanjem za komunikacijsko delovanje umetnostnih besedil za otroke in mladostnike. Ta projekt je organiziral in ga vodi kot direktor častni profesor angleškega jezika in književnosti Roger Sell, ki je v zadnjih letih objavil vrsto svojih razprav o komunikativnem vidiku in pragmatičnem delovanju umetnostnih besedil, še zlasti obsežni knjigi *Literature as Communication: The Foundations of Mediating Criticism* (Benjamins 2000) in *Mediating Criticism: Literary Education Humanized* (Benjamins 2001), ki sta bili obe deležni zelo pozitivnega kritiškega odziva. Raziskovalni projekt o mladinski književnosti pa so skupaj ustanovili finsko Ministrstvo za šolstvo, senat finske univerze Abo Akademi s švedskim učnim jezikom (Abo je v finščini Turku!) in Fundacija Abo Akademi leta 1998 pri istoimenski Filozofski fa-

kulteti (Faculty of Humanities). Cilj projekta je preučevanje raznih razsežnosti mladinske književnosti z vidika njenih možnih družbenih funkcij in vzgojnega potenciala, še zlasti v uporabnem okviru šolske jezikovne vzgoje. Odločili so se preučevati mladinsko književnost iz različnih kultur, tako glede na vsebine kot tudi oblike, posebno pozornost pa posvečajo raznim oblikam posredovalnih vlog literarnih teoretikov, kritikov in učiteljev književnosti. Preučevanje možnosti bolj učinkovitega posredovanja med pisatelji in dejanskimi bralci/učenci in njihovimi starši je usmerjeno tudi k učinkovitejši pedagoški praksi.

Široko zastavljeni cilj navdihuje in razlaga zbrane študije in njihova teoretska izhodišča ter sestavljenost zbirke, ki sega od študij posameznih besedil in avtorjev iz različnih kulturnih tradicij oz. literarnih sistemov do teoretsko usmerjenih razprav o posebnostih mladinske književnosti, kot jih zadnja leta odstira vedno bolj razvito in uveljavljeno preučevanje te književnosti. Obravnave vseh zvrsti pisanja za otroke in mladostnike izhajajo iz globokega prepričanja o velikem pomenu te književnosti za posamezne bralce in za družbo. Zato dosledno zavračajo vse kritiške poglede, ki so mladinsko književnost uvrščali v kategorijo teoretsko ali kritiško manj zanimive umetniške tvornosti. Prav nasprotno, vseskozi poudarjajo pomen posebnosti te tvornosti glede na ob-

čutljivost in odprtost mladih bralcev in njihove recepcije, preučujejo možnost 'dvojnega' branja otroka s staršem ali vzgojiteljem in pedagoške potenciale pri jezikovni vzgoji.

V uvodnem besedilu Roger Sell polemično razčlenjuje tiste (zlasti akademske) kritiške pristope in teoretska razmišljanja o književnosti, ki so imeli v zadnjih desetletjih izrazito odtujevalne učinke na bralce, še zlasti na različnih ravneh pouka v šolah in pri študiju književnosti. Izreče se proti elitističnemu gledanju na književnost, ki naj bi bila predmet preučevanja posvečenih strokovnjakov, ne pa namenjena dejanskim bralcem. Podobno kot v drugih študijah se Sell zavzema za komunikacijski pristop h književnosti, pri čemer poudarja dejstvo, da je sporazumevanje vedno izrazito medosebna dejavnost z različnimi možnimi učinki. Pri tem izhaja iz Gadamerjevega trodelnega modela, po katerem se oba udeleženca v sporazumevanju pogovarjata o tretji entiteti, ki ni nujno tesno povezana z njima, marveč je lahko hipotetična ali fiktivna, še zlasti, kadar gre za književnost. Kot vse oblike jezikovne tvornosti je tudi pisanje usmerjeno k interakciji z bralcem. S svojo predstavitvijo predmeta ali problema besedilo ustvarja možnost vpliva na bralca, se pravi možnost, da bralca vabi ali izziva k 'odpiranju' za novo in neznano ter k spoznavanju v lastnem svetu še nedožitih alternativnih svetov. Pri stiku med besedilom in bralcem je lahko potrebno posredovanje, ki ga opravljajo različne osebe, sobravec, učitelj v šoli in posredovalno usmerjeni kritik. V tem smislu se Sell zavzema za posredovalno usmerjeno kritiko in za pouk, ki učencev ne bi odvrčal od branja, marveč bi jim pomagal pri iskanju in poglobljanju stika z umetnostnim besedilom. Zavzema se za humanistično usmerjeno preučevanje književnosti in širši poudarek na humanih razsežnostih

same književne ustvarjalnosti, še zlasti mladinske književnosti. Podcenjevanje človeške razsežnosti književnosti je po njegovem mnenju nenaravno in vodi tudi k podcenjevanju ljudi, ki jim je namenjena (3). Ne nazadnje je tudi literarna teorija oblika sporazumevanja in bi zato morala posvečati večjo pozornost svojim učinkom na bralce oz. učence.

Glede na vodilno trodelno pojmovanje komunikacije so tudi vse študije posameznih avtorjev razdeljene v tri razdelke. Prvi prinaša študije, ki so osredinjene na tvorce besedil za otroke in mladostnike in različne tradicije, katere uporabljajo kot vir inspiracije ali kulturni spomin. Drugi je namenjen različnim predmetom in problemom – se pravi tisti sestavini komunikacije, ki jo Sell opisuje kot tretjo entiteto – o katerih tako ali drugače govorijo besedila za mlade, medtem ko zadnji razdelek vsebuje širok razpon študij o recepciji mladih bralcev kot rezultatu 'pogajanja' med bralcem in besedilom.

V prvem delu avtorja Niklas Bengtson z Univerze v Helsinkih in Nina Orlov z Univerze Abo Akademi razpravljata o praksah in vplivih starejših ustnih tradicij na poznejšo pismenost in literarno tvornost. Z medbesedilnimi navezavami se ukvarjata tudi Kaisu Rattya, direktorica Finskega inštituta za mladinsko književnost, ki razčlenjuje podtekst v romanih pisatelja Jukka Parkinnena, in Yvonne Bertills, ki preučuje procese poimenovanja oseb kot posebnega umetnostnega sredstva za spodbujanje bralčevih bolj bogatih konotacij v delih Tove Jansson. Tako poimenovanje pa je po drugi strani izvor zapletenih težav pri prevajanju v druge jezike. Posebna svetovalka projekta ChiLPA Maria Nikolajeva pa obravnava različna možna razmerja med besednimi in vizualnimi sestavinami pri različnih zvrsteh besedil za otroke, od slikanic do ilustracij raznih oblik pripovedi.

Hkratno uporabo dveh simbolnih sistemov, besednega in vizualnega, pojmuje kot možnost in vabilo k sestavljenemu dvoravninskemu sporazumevanju. V tem smislu hkratno uporabo vizualnih in besednih kodov opisuje kot sintetično sredstvo sporočanja, ki je lahko podobno gledališki predstavi in filmu, kjer gledalec prav tako tvori svoj pomen s pomočjo različnih sporazumevalnih kodov. Vendar opozarja na potrebo po upoštevanju razlik: v primerjavi z obema, filmom in predstavo, slikanica nima podobne kontinuitete in tudi ne določenega časa trajanja. Različno od gledališča in podobno filmu je dvodimenzionalna, različno od obeh ni odvisna od govornega sporazumevanja, čeprav jo je mogoče brati glasno in lahko hkrati nagovarja odraslega bralca in mladega poslušalca, se pravi ima tudi dvojnega naslovnika. Bralec tvori svoj celostni besedilni svet oz. mentalno predstavo o besedilu z razbiranjem obeh, besednih in vizualnih nadrobnosti pripovedi. Pri tem Nikolajeva opozarja, da imata obe obliki pripovedi, besedna in vizualna, lahko tudi bele lise oz. nedoločena mesta, ki spodbujajo izredno bogate možnosti različnega razbiranja pomena, še zlasti kadar se bela mesta v besedni pripovedi razlikujejo od tistih v vizualni pripovedi. Prav v tem vidi enega izmed vzrokov, zakaj otroci želijo vedno znova 'brati' isto slikanico. Ponovna branja prinašajo možnosti drugačnega sestavljanja pomena in videnja pripovedi ter poglobljanja celostnega razumevanja in pomena.

Hkratna uporaba besednega in vizualnega simbolnega sistema pa terja tudi preučevanje njunega medsebojnega razmerja. Najprej se lahko razlikujeta po osnovnem pomenu, ki ga je mogoče v veliki meri razbrati že iz količine njune uporabe na kontinuumu od slikanic, ki uporabljajo zelo omejeno količino besed, do krajše ali daljše pripovedi z

ilustracijami, ki za razbiranje pomena niso pomembne in imajo pretežno dekorativno funkcijo, v kolikor seveda ne prehajajo v izrazito osebna branja in interpretacije ilustratorja. Še bolj zanimiva se zdijo možna razmerja med besedo in podobo s stališča njunega skupnega delovanja na bralca. Na osnovi preučevanja razmerja med besedo in podobo v velikem korpusu besedil za otroke Nikolajeva predlaga več možnosti razločevanja. Kot prva in najenostavnejša možnost se ji kaže simetrično sodelovanje obeh kodov, kadar besede in podobe pripovedujejo v osnovi isto zgodbo oz. ponavljajo iste podatke v dveh komunikacijskih kodih. Kot komplementarno razmerje med obema kodoma šteje besedila, pri katerih besede in podobe medsebojno dopolnjujejo nedoločena mesta in tako oba koda medsebojno odpravljata svoje pomanjkljivosti. Kadar pa podobe bistveno ojačajo pomen besed, lahko govorimo o povečevalnem sodelovanju obeh kodov. Včasih imajo tako funkcijo povečanega učinka lahko tudi besede pri podobi. Ne nazadnje je glede na različne stopnje podatkov v enem ali drugem kodu možna tudi dinamika, ki razvije zapletene, kontrapunktu podobne učinke, kadar se besede in podobe povezujejo tako, da skupni pomen presega komunikacijske zmožnosti obeh kodov. Skrajni primer takega delovanja je tudi protislovno sodelovanje obeh kodov, pri katerem besede in podobe ustvarjajo zanimivo in pogosto mnogomiselno neravnotežje pomena, ki bralce izziva k iskanju pomena med besedami in podobami, da bi z dejavnim naporom odkril svoj pomen (88). Po tem uvodnem teoretskem razmišljanju o vedno bolj pogosto obravnavani temi razmerja med različnimi sestavinami vizualno podprte pripovedi se Nikolajeva loti še zanimive obravnave možnosti vizualnih sredstev za predstavljanje raznih sestavin pripovedi, kot so dogajalno okolje,

predstavitev pripovednih oseb, pripovedna perspektiva, čas in potek premikanja ter sama modalnost opisov.

Drugi razdelek zbirke obravnava razne tematske sklope pripovedi za otroke in mladino. Prvi prispevek izpod peresa Marie Nikolajeve najprej predstavi vzroke za dvom o različnih poskusih kategorizacij mladinske književnosti glede na težko določljive in večkrat vprašljive kriterije. Avtorica sama zato o vseh besedilih raje govori glede na njihovo osnovno 'mitskost', ne pa glede na njihove mimetične predstavitve realnosti. Tako obravnavo navezuje na svoje zgodnejše delo *From Mythic to Linear: Time in Children's Literature* iz leta 2000. S tako določenega gledišča se nato loti teme odraščanja, kot jo predstavljajo številne pripovedi za otroke in mladostnike, in pri njih išče in razlaga tematske podobnosti in odmike.

Naslednjo študijo z naslovom *Otroštvo* je prispevala avstralska strokovnjakinja za mladinsko književnost Rosemary Ross Johnston, ki tudi deluje kot posebna svetovalka projekta ChiLPA in je urednica ene izmed najbolj zanimivih interdisciplinarnih revij o umetnosti z naslovom *CREArTA*. Ta je med strokovnjaki zaslovela zaradi izrazito avantgardnih obravnav mladinske književnosti. Njena študija poskuša mladinsko književnost ugledati skozi optiko Bahtinovega pojma čakraj, kot enotnega koncepta brez vezaja, na osnovi katerega Ross Johnstonova ugotavlja nekatere pripovedne posebnosti. Mladinsko književnost najprej opisuje kot umetniško dodelano obliko sporazumevanja, ki ga vzpostavljajo družbe s svojimi mlajšimi člani, in je že samo zaradi generacijske razlike izrazito dialogsko, saj gre za pogovor med kulturo (generacijo) odraslih in (generacijo) otrok in mladih ter izkazuje vse znake umeščenosti v sodoben čas. Ko spodbuja otroke in mlade, da bi se videli tako,

kot jih predstavljajo na njih naslovljena besedila, le-ta ne ponujajo samo možne družbene vloge mladim, marveč hkrati predstavljajo tudi zrcalno podobo avtorjev in stremljenja njihove družbe. S tem pa književnost hkrati udejanja tudi svoj vzgojni potencial, ki z raznolikimi, izrazito individualnimi junaki ne predstavlja samo zanimive alternative, marveč lahko deluje tudi proti učinkom globalnega trženja, ki mlade dnevno dobesedno bombardira s podobami podobnosti in konformnosti, jih sili k občudovanju omejenega vzorca telesnih oblik ter blagovnih znamk za oblačila, hrano in igrače in k uporabi omejenega jezika ter vzorcev obnašanja (149). Ker so mladi praviloma še bolj dovzetni za vse vplive, hkrati pa se njihovo razmišljanje o prebranem nadaljuje tudi po branju in dobesedno skupaj z njimi odrašča, pozitivni zgledi in z upanjem prežeta pripoved o možnih prihodnjih oblikah delovanja pomenita pomemben prispevek k njihovemu odraščanju. Teme besedil in smeri vpliva pa so seveda skladni s problemi sodobnega sveta (vprašanja o ekološko primernem ravnanju, o novih problemih in oblikah družine in medosebnih razmerij, o vsakodnevnih naravnih in človeških katastrofah, s katerimi se srečujejo današnji mladi).

Maria Lassen-Seger mladinski književnosti pripisuje podobno pomembno vlogo pri otrokovem vključevanju v svet odraslih in preučuje, kako to vlogo udejanjajo različne živalske pripovedi in v njih prisotne pretvorbe živali. Mia Osterlund se v soji razpravi podaja na bolj občutljiva tla spolnih vlog in njihove obravnave v pripovedi za mlade. Drugi dve avtorici tega razdelka se še bolj približata obravnavi nekdanjih tabu tem, ki pa za novejšje pripovedi ne predstavljajo več ovire tabuja. S svojo razčlenitvijo Gubarevega besedila *Kraljestvo izkrivljenih zrcal* Jennilliisa Salminem spregovori o politično satirični pripo-

vedi, ki pa ni bila cenzurirana prav zato, ker med več branji na raznih ravneh omogoča tudi politično neozaveščeno branje za cenzorje. Lydia Kokkola pa se ukvarja z možnostmi in pomenom obravnave holokavsta. Te tematske študije prinašajo zanimiv vpogled v širjenje in bogatenje književne tvornosti za mlade, ki posega po vedno novih temah.

Zadnji, tretji razdelek pa obravnava branje in sprejemanje umetnostnih besedil pri mladih bralcih v šolskih okoliščinah. V eksperimentalno delo so bile vključene tri starostne skupine: Lydia Kokkola je preučevala bralne zmožnosti otrok med devetim in desetim letom, Charlotta Sell učence od enajstega do dvanajstega leta, Lilian Ronnquist pa mladostnike med trinajstim in šestnajstim letom. Glede na razširjenost dvojezičnosti in uradni status finsčine in švedščine na Finskem so vse tri preučevale branje v drugem ali v tujem jeziku, ki je vse bolj pogosto angleščina. Njihovo preučevanje presega ugotavljanje dejanskega stanja in je usmerjeno k iskanju bolj učinkovitih in učencu bolj prijaznih pristopov, še zlasti spričo vedno bolj prisotnega prepričanja, da bodo današnji mladi živeli v svetu, v katerem bo vsakomur potrebna bralna zmožnost v dveh jezikih. Možnosti branja pravljic in drugih oblik umetnostne pripovedi v okviru tujejezikovnega pouka obravnava tudi Sellov prispevek v tem razdelku. Poudarja, da branje pripovedno oblikovanega besedila ni le lažje razumljivo, marveč ima tudi bogate vzgojne potencialne, saj s spoznavanjem tujih kultur omogoča tudi razvoj medkulturne strpnosti, ki bo v novi Evropi potrebna prav vsem. V zadnjem prispevku tega razdelka Viv Edwards predstavlja med-

narodni projekt branja in pisanja Fabula, v katerem so dve leti interdisciplinarno sodelovali otroci, učitelji, računalničarji, informatiki in prevajalci iz številnih dežel. Da bi poživili manjšinske jezike, so sestavili dvojezične multimedijske različice že obstoječe risanke v uporabnikom prijazni obliki za 'manj uporabljane' evropske jezike, kot sta npr. vališanski in katalanski jezik. Tako želijo tudi manj uporabljanim oz. manjšinskim jezikom zagotoviti uporabnost in mesto v sodobni tehnologiji.

Zbirka razprav *Children's Literature as Communication* odpira zanimive vpogled v najnovejše oblike preučevanja in razmišljanja o mladinski književnosti, ki vsi kažejo na globoko izhodiščno prepričanje o pomenu te književnosti in tudi teoretsko poglobljen razmislek o možnostih njenega vzgojnega delovanja, ki daleč presega nekdanja ozkosrčna pedagoška priporočila o njeni poučnosti. Nič manj pozornosti ni deležen mladi bralec, ki je vseskozi obravnavan kot enakovreden partner zanimivim besedilom in ne kot predmet pedagoškega manipuliranja. Ob koncu se bralcu utrne misel, da spričo takega odnosa do mladega bralca in učenca in tako bogatih možnosti preučevanja dejanskih procesov branja in razumevanja besedil ni težko razumeti, zakaj se Finska vedno uvršča med države, ki izkazujejo najbolj visoko razvito bralno zmožnost, in kjer knjige domačih avtorjev ne potrebujejo državnih subvencij, ker jih še vedno podpirajo bralci/kupci. Misel na naše učence in žalostno raven pismenosti, kot so jo razkrile mednarodne raziskave, je ob teh podatkih še posebej grenka.

Meta Grosman